

Dorota Kozaryn

Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego

Arka Przymierza w *Kronice, to jest historii świata* Marcina Bielskiego

Pierwsze polskojęzyczne dzieje świata to efekt pracy Marcina Bielskiego (ok. 1495–1575), który historię ludzkości przybliżył swym rodakom trzykrotnie. Pierwsze wydanie z roku 1551, opublikowane przez Helenę Unglerową, zatytułowane *Kronika wszytkiego świata*, zostało poszerzone w wersji z roku 1554, wydanej w oficynie Hieronima Scharffenbergera jako *Kronika wszytkiego świata*, a postać ostateczną uzyskało w roku 1564¹ jako *Kronika, to jest historyja świata*, wydrukowana przez Mateusza Siebeneichera. Choć we wszystkich wydaniach Bielski przywołuje dzieje świata od jego biblijnego stworzenia, to dopiero w edycjach drugiej i trzeciej dokładniej prezentuje historię ludu żydowskiego, jego obyczaje i kult, w tym także informacje na temat Arki Przymierza, której sposób przedstawienia w *Kronice...* czynię przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule.

Słowniki biblijne definiują Arkę Przymierza jako „sprzęt kultowy” [Langkammer 1990: 26] czy „świętą skrzynię” [Metzger, Coogan, red. 1997: 41], opisują jej wymiary, wygląd, losy i przeznaczenie oraz rolę w kulcie. Bielski w *Kronice...* postępuje podobnie. Po raz pierwszy wspomina o Arce Przymierza – zgodnie z tekstem biblijnym – w opisie przekazywania przez Boga Mojżeszowi poleceń dotyczących organizowania miejsca oddawania Bogu czci. W treści nakazu pojawia się wskazanie budulca: „uczynicie z drzewa *setim*” [1, 177]², czyli z drzewa akacjowego; następnie rozmiar: „na dłuż pól

1 Jak wykazuje Dariusz Śnieżko [Bielski 2019, t. 1: 13], to wydanie ukazało się z datą wsteczną prawdopodobnie w 1565 roku.

2 Wszystkie cytaty za: Bielski 2019. Pierwsza cyfra w nawiasie oznacza numer tomu, druga – numer strony, na której znajduje się przytaczany fragment.

trzecia łokcia, na szerz półtora, na górę także półtora łokcia³ [1, 177] oraz sposób ozdobienia: „Pozłocicie ją złotem co naczystszy z wirzchu i wewnątrz, zakrywszy ją blachami złotymi. Uczynicie też nad nią koronę złotą wokół i cztery kolca złote na każdym rogu albo węgle [...]. [...] Uczynicie też z wirzchu [...] modlitebnicę, to jest tablicę złotą, na szerz i na dłuż [...], a z obu końca [...] uczynicie dwa aniołki cherubiny ze złota przeciw sobie stojące, którzy będą skrzydły swymi zakrywać z wirzchu modlitebnicę” [1, 177]. Pojawia się także wskazówka dotycząca sposobu przenoszenia Arki: „drzewca albo nosze z drzewa *setim* udziałane, złotem okowane, którymi by mógł nosić Arkę, a nie wyjmować ich z tych kolec” [1, 177] oraz jej dwojakiego przeznaczenia jako miejsca: przechowywania tablic z Dziesięciorgiem Przykazań („Włóżysz w Arkę świadomości [...], którąc dam, to jest tablice przykazania Bożego” [1, 177]) oraz komunikacji Boga z ludem („z pośrodku cherubinów będę tobie mówił i przykazał wszystko, co będę przykazał przez cię synom izraelskim” [1, 177]). Z dalszego fragmentu Bożych poleceń dowiedzieć się można, że Arka powinna być osłonięta *kortyną* („przeciw kortynie, która zasłania Arkę świadectwa przed modlitewnicą” [1, 179]). I o ile w dalszej części tekstu Bielski przekazał informację, że Mojżesz włożył do Arki – zgodnie z poleceniem Boga – tablice z przykazaniami oraz że została ona zasłonięta (por. „Na drugi rok od wyjścia z Egiptu pierwszego miesiąca i dnia jego, wypełniwszy Moizesz ty wszystkie rzeczy, które mu Pan Bóg był rozkazał z rzemieśniki jego Beselehem i Olijabem, wnieśli Arkę do domu Bożego, włożywszy do niej tablice świadomości przykazania Pańskiego, zawieszono przed nią zasłonę” [1, 185]), o tyle nie poświęcił już więcej miejsca opisowi wykonanej Arki, mimo że tekst biblijny taki opis przytacza (Wj 37, 1–9).

W *Kronice*... zostały szczegółowo przedstawione losy Arki zabranej Izraelitom przez Filistynów [1, 268] i w kontekście plag spotykających ludzi w Azocie oddanej Żydom [por. 1, 268–269] oraz zachowania króla Dawida sprowadzającego tę świętą skrzynię do Jeruzalem [por. 1, 287–288]. Podobnie jak w wypadku wielu innych elementów świata przedstawianego Bielski i w odniesieniu do Arki stosuje zasadę *folgowania krótkości*. Dokonuje m.in. streszczeń i uogólnień, jak np. w opisie jej losów po okresie przebywania w domu lewity Abinadaba: „Potym ją Samuel przeniósł do Masfa [...], potym do Galgi [...] przez Saula, potym przez Dawida do Nabot [...], potym do Syjonu [...], na ostatek od Salamona [!] [...] do kościoła swego. A gdy byli Kaldejczycy [...] kościół zapalili, skrył ją był Jeremiasz w tajemne miejsce.

3 Współcześnie rozmiar Arki Przymierza podaje się jako: 1 × 0,7 × 0,7 m [Metzger, Coogan, red. 1997: 41] lub 1,4 × 0,8 × 0,8 m [Langkammer 1990: 27].

Potym pewnie nikt nie wie, gdzie się podziała. Piszą niektórzy, iż do Rzymu była przeniesiona” [1, 269]. Należy zauważyć, że Bielski dwukrotnie jeszcze – mimo dążenia do skrótowości – powraca do ukrycia Arki przez Jeremiasza, czerpiąc zarówno z tekstu biblijnego, jak i z apokryficznych *Żywotów proroków* przypisywanych Epifaniuszowi z Salaminy [por. 1, 363, przypisy 2490 i 2491; 421, przypis 2918]. Pierwszy fragment opisuje powód i przebieg tegoż utajenia:

Ten też Jeremiasz, bacząc, iż miał być kościół Boży skażon w Jeruzalem, Arkę Pańską testamentu zachował z tymi rzeczami, które w niej były, w jednej opoce, na której palcem napisał imię Pańskie: *tetragrammaton* [...], a to miejsce obłok zakrył, iż go żaden człowiek jeszcze nie trafił aż do tego czasu, a ta opoka jest na puszczy między dwiema górami, gdzie Moizesz leży i Aaron. Miał też rzec Jeremiasz: „Wstąpił Pan Bóg z Syjonu do nieba, potym w mocy wielkiej przydzie, a będzie znamię bytności jego, kiedy wszytek lud drewno chwalić będą” [...]. Rzekł też, iż „tej Arki żaden nie będzie mógł ruszyć, jedno Aaron, i tablic z niej nie wyjmie żaden, jedno od Boga wybrany Moizesz, czasu zmartwychwstania ta skrzynia wynidzie z opoki, a będzie położona na górze Syjon, a zgromadzą się do niej wszyscy święci”. [1, 362–363]

W drugim przypadku przytacza Bielski informację o związanym z odbudową świątyni jerozolimskiej wykonaniu nowej świętej skrzyni w związku z ukryciem tej pierwszej przez proroka:

A tak roku wtórego a miesiąca ósmego panowania Daryjusa, poczęli doprawiać kościoła w Jeruzalem, a dokończyli w pięć lat, a było od Cyrusa do tego czasu lat 46, kiedy go dokończono. Zeszli się potym synowie izraelscy, poświęcili ji miesiąca 12 i czynili Wielką Noc [...] według zakonu. Skrzynia albo Arka z tymi rzeczami, które w niej były, gdzie by była, dostatecznie nie wiedzą. Píše Epifanes [...], iż jakoż schowana do skały przez Jeremiasza, tak-że tam będzie do sądneho dnia. Wszakże tedy uczynili iną sobie na ten czas Żydowie, na kstałt pirowszej, którą potym monarchowie albo cesarze z drugimi rzeczami do Rzymu wzięli. [1, 421]

W pozostałych fragmentach *Kroniki*... Arka jest przywoływana jako miejsce, przed którym sprawuje się modlitwy (por. „Jozue rozdarł na sobie odzienie i leżał przed Arką na ziemi aż do wieczora, także drudzy starszy z nim włożywszy worki na głowy” [1, 219]; „przed Arką czynił dzięki Panu Bogu, i czynił ofiarę spokojną” [1, 304]). Jest opisywana jako przedmiot zapewniający ochronę Boga nad ludem, stanowiący świadectwo Bożej obecności

(por. np. opis przekraczania rzeki Jordan [1, 218] czy zdobywania Jerycha [1, 219]). Podkreśla się także jej niezwykle status elementu świętego, który powinien być otaczany czcią. Świadczą o tym fragmenty, w których z jednej strony zajmowanie się Arką broni przed śmiercią („boś zasłużył śmierć, ale cię ta dziś minie, gdyż nosił Arkę Bożą” [1, 303]), zwalnia od brania udziału w walce („a było wszystkiego ludu ku walce godnego, [...], sześć set tysięcy i trzy tysiące i pięć set i pięćdziesiąt, okrom lewitów, bo je Pan Bóg kazał z tego wyjąć, iż ci Arkę, ołtarze, dom Boży i inne świątości kościelne nosili, i przy służbie Bożej zawždy byli” [1, 196]), z drugiej natomiast przebywanie w jej zbyt bliskim sąsiedztwie lub dotykanie jej grozi utratą życia (por. „«a strzeżcie, abyście blisko Arki nie byli»” [1, 218]; „a tam złożyli skrzynię na kamień wielki [...] lewitowie,[...]. Ale je Pan Bóg plagą morową zaraził, iż ich poległo pięćdziesiąt tysięcy pospolitego ludu, a siedmdziesiąt mężów betsamičkih, a to dla tego iż widzieli Arkę odkrytą, nie będąc kapłany” [1, 268]; „W ten czas Uza albo Oza trzymał ręką Arkę, chcąc zadzierżyć woza, uschła mu ręka dla jego wszetecznej śmiałości, tamże i umarł” [1, 287]). Okazywanie szacunku temu przedmiotowi kultu podkreślane jest także w tych miejscach *Kroniki...*, w których zwraca się uwagę na to, że Arka powinna być przechowywana w godnym otoczeniu („A gdy był Dawid spokojem na stolcu swoim, rzekł do Natana [...]: «Widzisz, iż ja mieszkam w domu drzewa cedrowego, a Arka Boża położona jest w domu obitym skórąmi, uczynię jej dom kosztowny»” [1, 288]; „Arka Boża świadectwa wniesiona i postawiona na miejscu świętym świętych z wielką uczciwością” [1, 306]).

Większość fragmentów w *Kronice...*, w których mowa o Arce Przymierza, jest zaczerpnięta z tekstu biblijnego. Bielski nie zawsze zachowuje kolejność zdarzeń prezentowanych w Starym Testamencie, dodaje elementy interpretacyjne, skraca, streszcza historię biblijną, co pozwala wnioskować, że zasadniczo prezentuje ją zapewne za dziełem *Historia scholastica* Piotra Comestora. Egzemplarze summy dziejów biblijnych, podzielonej na księgi, zawierającej literalną i historyczną interpretację tekstu Biblii, zachowane są w polskich bibliotekach w wersji oryginalnej [por. Fabiańska 2016: 103–110] i prawdopodobnie do takiej łacińskiej postaci (choć może drukowanej) zaglądał Bielski. Dziejopis i z tego tekstu nie korzystał linearnie, dodawał pewne elementy w miejscach innych niż w tekście źródłowym. Tak jest chociażby z informacją o nakazie przyniesienia Arki do obozowiska wydanym przez Jonatę, „syna Saulów krom ojcowskiej wiadomości” [1, 272], czyli bez wiedzy króla. Ani w *Historii...*, ani w XVI-wiecznych przekładach biblijnych nie ma takiego fragmentu w paralelnym miejscu, tj. 1 Sm 14,1, natomiast w wersjach 18 i 19 pojawia się informacja, że to Saul polecił przynieść Arkę Przymierza, ale

się z tego wycofał. Wydaje się więc, że Bielski połączył treści tych wersetów. Inaczej postąpił autor w wypadku fragmentu informującego o ucieczce Dawida przed Saulem: „Uciekł tedy Dawid do Nobe [...] do Achimelecha [...] kapłana, gdzie była Archa” [1, 277]. W paralelnym miejscu XVI-wiecznych tłumaczeń Biblii (1 Sm 21,1) czy w dziele Comestora nie ma informacji, że w miejscowości Nob znajdowała się Arka Przymierza. Bielski przypomina o świętej skrzyni, być może chcąc podkreślić szczególną rolę Achimeleka jako kapłana, zabitego przez Saula za udzielenie schronienia Dawidowi, a być może by przygotować niejako odbiorcę na to, że to właśnie król Dawid odbierze Arkę z domu innego kapłana Abinadaba: „Szedł tedy Dawid po Arkę do domu Aminadab, która była w Gabaa [...] u Karyjatarum [...] na górze” [1, 287]⁴.

Bielski w sposób nietypowy na tle innych polskich tłumaczeń biblijnych postępował również z nazywaniem przedmiotu opisywanego w niniejszym artykule. W tekście hebrajskim określany jest on słowem *aron*, oznaczającym także ‘skrzynię na datki pieniężne’ oraz ‘trumnę’ [por. Metzger, Coogan, red. 1997: 41], w Septuagincie nazywany jest – podobnie jak przedmiot zbudowany przez Noego jako zabezpieczenie przed potopem – greckim *kibotos*, w łacinie słowem *arca*, używanym także na określenie obu przedmiotów. Zdaniem Andrzeja Sieradzkiego już w najdawniejszych polskich przekładach biblijnych pojawiają się dwie techniki tłumaczenia grup wyrazowych zawierających leksem *arca*: „Pierwsza z nich polega na przejęciu dla oznaczenia Arki Przymierza łacińskiego rzeczownika *arca* i dodaniu determinatora, który jest tłumaczeniem odpowiedniej syntagmy łacińskiej. [...]. Druga z obecnych już w średniowieczu technik translatorskich polega na tłumaczeniu obu członów grupy nominalnej” [Sieradzki 2019: 229]. *Kronika...* Bielskiego dokumentuje wykorzystywanie obu tych technik oraz ich łączenie.

Ogółem Arka Przymierza została przez dziejopisa przywołana 67 razy⁵. Tylko jednokrotnie posłużył się Bielski słowem *arca* [1, 277], znanym w łacinie średniowiecznej [por. hasło *Arca*, w: Kulbicka i in., red. 2014], uznawanym we wcześniejszej literaturze przedmiotu za zapożyczenie z języka czeskiego lub staro-wysoko-niemieckiego [por. Koziara 2001: 50, przypis 5, 2004: 183; Karpluk 2001: 3], a potwierdzonym w *Słowniku staropolskim* cytatem z Biblii

4 Bielski zresztą wcześniej opisywał złożenie Arki w domu Abinadaba, którego nazywał *Aminadabem*: „Bojąc się Betsamidowie, którzy byli z ziemie Judowej, posłali do mężów karyjatskich [...], aby do siebie Arkę Bożą przywieźli. Którzy tak uczynili i stawili ją do domu Aminadab [...] lewity sprawiedliwego, który ją w swej pracy chował przez dwadzieścia lat” [1, 269].

5 Zdaniem Stanisława Koziary Arka Przymierza „pojawia się ponad 140 razy w tekście biblijnym, głównie w obrębie ksiąg ST” [Koziara 2001: 49].

szarospatackiej (2 Krn 8,11) [Urbańczyk, red. 1953–1955: 42] oraz występującym w XVI-wiecznej Biblii Leopolity [por. Koziara 2001: 45–46]. Znacznie częściej stosował poddany adaptacji fonetycznej łaciński wyraz *arca* w postaci *arka* i w różnych formach fleksyjnych bez dodatkowych dopowiedzeń – 36 razy⁶, co może świadczyć i o dokonywaniu bezpośredniego tłumaczenia z dzieła Comestora lub Wulgaty, i o przekonaniu Bielskiego co do zrozumiałości dla odbiorców znaczenia tego słowa. O to, by wyraz ten był zrozumiały, zadbał przecież dziejopis w pierwszym użyciu, tworząc wyjaśnienie *Arkę albo skrzynię* [1, 177] i podając następnie, jak powinna być wykonana, po czym wrócił do tego szeregu jeszcze dwukrotnie w szyku przemianym: *skrzynia albo Arka* [1, 421], *skrzynią albo Arką Bożą* [1, 268]. Wyrażenie *Arka Boża* w trzech formach fleksyjnych: mianowniku, bierniku i narzędniku liczby pojedynczej występuje w *Kronice...* najczęściej spośród wszystkich połączeń, podobnie jak w Biblii Tysiąclecia [por. Sieradzki 2019: 225], choć z mniejszą częstością – 12 razy⁷ wobec 29 użyc w Biblii Tysiąclecia. Jeszcze dwa wyrażenia ze słowem *arka* występują w *Kronice...* kilkakrotnie: to cztery razy użyta *Arka świadectwa* [1, 179; 1, 195; 1, 197; 1, 287] i dwukrotnie *Arka Umowy* [1, 213; 1, 219]. Jednokrotnie pojawiają się: *Arka świadomiej* [1, 200], *Arka zakona* [1, 179], *Arka Pańska* [1, 268] i złożone z trzech elementów: *Arka Boża świadectwa* [1, 306] oraz *Arka Pańska testamentu* [1, 362]. Znacznie rzadsze jest wykorzystywanie drugiego sposobu oddawania obcej treści w języku polskim – poza przytoczonymi trzema przykładami użycia w szeregowym zestawieniu ze słowem *arka* dla określenia omawianego przedmiotu kultu pojawia się wyraz *skrzynia* pięć razy w różnych formach fleksyjnych, przy czym tylko raz jako wyrażenie: *skrzynią Bożą* [1, 268]⁸. Wątpliwa jest odnośność desygnatowa słowa *skrzynia* we fragmencie: „Nazbierali tedy miarkę manny, którą Aaron schował w skrzynię złotą na wieczne czasy, którą sie na puszczy żywili, póki tam byli” [1, 173]. Na to, że owa *skrzynia złota* to Arka Przymierza, wskazywać może istnienie w tekście połączenia rzeczownika *arka* z przymiotnikiem *złota* [1, 185], pojawiającego się w tekście już po opisie tego, jak Arka ma wyglądać, a więc obejmującego w słowie *złota* szczegóły tego wyglądu. Nie

6 Lokalizacje: 1, 177 (×4); 1, 185 (×4); 1, 195 marg.; 1, 196; 1, 218 (×9); 1, 219 (×3); 1, 267; 1, 268 (×4); 1, 272; 1, 287 (×4); 1, 293; 1, 296; 1, 304; 1, 363.

7 Lokalizacje: 1, 267; 1, 268 (×2); 1, 269; 1, 287; 1, 288 (×2); 1, 290; 1, 303; 1, 306 (×2); 3, 433.

8 Pozostałe lokalizacje: 1, 268 (×3); 1, 363. Wyraz *skrzynia* – poza używaniem na oznaczenie Arki Przymierza – został wykorzystany w *Kronice...* w znaczeniu ‘pułdo do przechowywania’ [1, 379; 1, 437; 1, 462; 2, 552 (×2); 2, 663; 3, 64; 3, 114; 3, 188; 3, 237; 3, 290 (×3), 3, 371; 3, 384], ‘trumna’ [2, 29; 2, 270; 2, 287], ‘skarbona’ [3, 251 (×2); 3, 278 (×2)].

bez znaczenia jest znane z Listu św. Pawła do Hebrajczyków stwierdzenie, że Arka zawierała oprócz tablic z przykazaniami także mannę i różdżkę Aarona (Hbr 9,4⁹). Zauważyć należy jednak, że Bielski w opisie wyświęcenia kościoła Salomonowego podkreśla, że manna została zachowana w innym pudełku:

było poświęcanie kościoła [...], do którego i Arka Boża świadectwa wniesiona i postawiona na miejscu świętym świętych z wielką uczciwością, i z tymi rzeczami, które w niej z dawna zachowane były, to jest z tablicami przykazania Bożego, tamże też w kościele skrzynkę z manną i z różgą Aaronową położył. [1, 306]

Z niewiadomych przyczyn Bielski stosował w *Kronice*... i *arkę*, i *skrzynię*, raz wyraz zapożyczając, innym razem go tłumacząc. Raczej nie można tego wyjaśnić tendencją do zapewnienia różnorodności tekstowi czy do unikania powtarzania któregoś z mian, w jednym bowiem tylko fragmencie w kolejnych zdaniach nazwy te się przeplatają, a i tam nie zawsze (por. „[...] skrzynię albo Arkę Bożą [...]. [...] przed skrzynią Bożą, [...]. [...] «Dla Arki» [...]. [...] dla Arki, [...] przy skrzyni [...]. [...] dla skrzynie [...]. [...] z Arką Pańską [...]. [...] skrzynię [...]. [...] Arkę [...]” [1, 268]).

Równie trudno znaleźć wyjaśnienie występowania drugiego członu wyrażenia ze słowem *arka* właśnie w takiej, a nie innej postaci. Zestawienie z biblijnym tekstem łacińskim (czy to z Wulgatą, czy to z dziełem Comestora) częściowo pozwala objaśnić pojawianie się *Arki Pańskiej* (Wulgata: *arca Domini*) czy *Arki Bożej* (Wulgata: *arca Dei*). Nie tłumaczy natomiast, dlaczego Bielski rozbudowane określenia z Biblii oddaje jednym słowem *arka*, jak np. we fragmencie z rozdziału 3 Księgi Jozuego (por. w Wulgacie: *arca foederis Domini omnis terrae, arcam foederis, arcam foederis, arcam Domini Dei universae terrae*, w *Kronice*... w całym fragmencie: *Arkę, za Arką, Arki* [1, 218]), jak gdyby uogólnił pojawiające się na początku rozdziału w Wulgacie: *inter vos et arcam spatium* czy *ad arcam*), lub też odwrotnie, dlaczego tam, gdzie w Wulgacie jest tylko *arca*, w *Kronice*... znajduje się np. *Arka świadectwa* (por. Lb 10,35; 1, 197). Zauważyć należy, że Bielski ani razu nie oddaje *arca foederis* jako *Arka Przymierza*, ale stosuje określenia *Arka Umowy* lub *Arka Pańska testamentu* [por. Langkammer 1990: 154]. Podkreślając, że w Arce znajdowały się tablice z przykazaniami, Bielski dodawał rzeczowniki *świadectwo*, *zakon*

9 W Biblii Tysiąclecia werset ten ma następującą postać: „Posiadało ono złoty ołtarz kadzenia i Arkę Przymierza, pokrytą zewsząd złotem. Znajdowało się w niej naczynie złote z manną, laska Aarona, która zakwitła, i tablice Przymierza”.

i – jako jedyny [por. Koziara 2001: 45–49] – *świadomia*¹⁰ w postaci przydawki dopełniaczowej; wszystkim tym wyrazom już w dobie staropolskiej można przypisać znaczenie ‘prawo, nakaz’ w kontekście relacji Boga do człowieka [por. Karpluk 2001: 232, 321].

Nie można uznać, że dobór polskich postaci poszczególnych – jak je nazywa Sieradzki – determinantów ułatwiały Bielskiemu wydane w języku polskim przekłady biblijne. Najstarszy z nich – Biblia Leopoldy – ukazał się w roku 1561, a przecież Bielski Arkę Przymierza w taki sam sposób nazywał już w wydaniu drugim *Kroniki...* z roku 1554¹¹. Nie korzystał także z Biblii szarospatackiej, porównanie bowiem miejsc paralelnych nie wykazuje również zbieżności z *Kroniką...* (np. Lb 14,44 według Biblii szarospatackiej: *skrzynia świętości Bożee*, według *Kroniki...*: *Arka świadomiej*; Pwt 31,24–25 w Biblii szarospatackiej: *skrzynią zaślubienia Bożego*, w *Kronice...*: *Arkę Umowy*). Nie sposób oczywiście wykluczyć, że Bielski korzystał z jakiegoś niezachowanego do dziś średniowiecznego rękopiśmiennego przekładu Biblii, o czym pośrednio mógłby świadczyć jego domniemany wkład w przygotowanie do druku Nowego Testamentu Scharffenbergera z 1556 roku [por. Górski 1964: 98–115; Koziara 1999: 57]. Jeśli jednak udział Bielskiego polegający na uwspółcześnianiu średniowiecznego tekstu biblijnego miałby zostać potwierdzony sposobem przekładu nazwy Arki Przymierza w porównaniu z rozwiązaniami z *Kroniki...*, sytuacja nadal pozostałaby nierozstrzygnięta. W Nowym Testamencie Scharffenbergera bowiem pojawia się sformułowanie *skrzynia testamentu* (Hbr 9,14 – k. 297, Ap 11,19 – k. 337), ale także *skrzynia przymierza Pańskiego/ Pana Boga waszego* (Pwt 31,24–25 – k. 375v). O ile więc posługiwanie się wyrazami *skrzynia* i *testament* jest zgodne z rozwiązaniami znanymi z *Kroniki...*, choć tam, przypomnijmy, dominuje słowo *arka* i to z nim jest łączony *testament*, o tyle nie występuje w niej określenie *przymierza*.

Uwzględnienia wymaga jeszcze jedna kwestia. Jak pamiętamy, to Septuaginta, a za nią Wulgata używały wspólnego określenia do nazwania Arki

10 W *Słowniku staropolskim* wyraz *świadomia* jest tłumaczony jako ‘świadek’ [Urbańczyk, red. 1982–1987: 47]. Przypomnieć należy, że Bielski dał swoje wyjaśnienie rozumienia tego wyrazu [por. 1, 177].

11 Porównanie miejsc, w których mowa o Arce Przymierza w wydaniu drugim i trzecim *Kroniki...*, wykazuje tożsamość użytych określeń z dwoma wyjątkami: a) z powodu uszkodzenia karty 63 w wydaniu drugim niemożliwe było sprawdzenie istnienia na niej wyrażenia *Arka Boża*; b) dopiero w wydaniu trzecim pojawia się w księdze o Nowym Świecie (w wydaniu drugim jako czwartej, w wydaniu trzecim jako dziesiątej) nowy „Rozdział jedennasty [...]: o szaleństwie żydowskim i o plotkach ich” [3, 427], w którym na s. 433 w historii rzekomo zawartej w Talmudzie *Jezua Hanocry* przywołuje Bielski kamień, „gdzie Arka Boża stała”.

Przymierza i arki Noego, czyli zbudowanej przez niego skrzyni, w której ocalał się wraz z rodziną i zwierzętami przed potopem. W Biblii hebrajskiej do określenia tego pudła oraz skrzynki z papirusu, w której został zostawiony Mojżesz po urodzeniu, używano słowa *teba* [por. Metzger, Coogan, red. 1997: 40]. Co ciekawe, nazwy te różnicuje Bielski. Tam, gdzie mowa o arce Noego, pojawia się w *Kronice...* wyraz *okręt* [np. 1, 84 (×3); 1, 85 (×3); 1, 86 (×3); 1,87], natomiast tam, gdzie mowa o skrzynce Mojżesza, pojawia się jeszcze inne określenie: „włożywszy go w faszczkę [...] oklijoną i osmoloną wewnątrz” [1, 162]. Gdyby więc przyjąć, że Bielski korzystał również z hebrajskiego tekstu biblijnego (choć na obecnym etapie wiedzy trudno potwierdzić, by znał ten język), i w tym wypadku postępuje po swojemu.

Przedstawione uwagi ukazują niezależność leksykalną *Kroniki...* Bielskiego w zakresie nazywania Arki Przymierza na tle XVI-wiecznych tekstów biblijnych. Dziejopis nie postępuje jednolicie: w większości przypadków stosuje wyraz *arka*, rzadziej jego tłumaczenie w postaci *skrzynia* lub szereg złożony z obu elementów, na swój własny sposób oddaje także określniki – tylko on użył wyrazu *świadomia*. Wydaje się więc, że i do tekstu biblijnego (na co wskazuje również wybór nielicznych w stosunku do Biblii fragmentów opisujących Arkę Przymierza w *Kronice...*) podchodził Bielski tak jak do innych wykorzystywanych źródeł, co następująco opisał Dariusz Śnieżko:

Referencje do autorów są w wydaniu Bielskiego co najwyżej orientacyjne, a ich dobór wynika – mówiąc najogólniej i w uproszczeniu – nie z zasady autopsji, lecz starszeństwa. Zdarza się zatem Bielskiemu powołać poznane z trzeciej czy czwartej ręki autorytety [...], a przemilczeć tych, których miał na pulpicie [...]. Ponadto praca z literaturą przedmiotu była rozumiana jako – najogólniej mówiąc – praktyka repetycji, cytatów, przeróbek, wariantów, tłumaczeń, streszczeń, wyciągów. [Bielski 2019: 1, 16]

Analiza sposobów nazywania Arki Przymierza w *Kronice...* to przyczynek do rozpoznania warsztatu Marcina Bielskiego, również tego językowego. Poznanie metody pracy tego autora staje się jeszcze bardziej istotne, gdy uzmysłowimy sobie, że Bielski tworzył polski dyskurs naukowy, zdaniem Ireny Bajerowej „dyskurs, choć oczywiście nie całkiem wyrobiony, ale już odróżniający się od języka standardowego; wyraźnie funkcjonalny, bo skorelowany z cechami właściwymi wypowiedzi naukowej” [Bajerowa 2008: 78]. Język tego, który pierwszy dał czytelnikowi możliwość poznania dziejów świata w języku polskim, ciągle czeka na opracowanie.

Bibliografia

- Bajerowa Irena (2008), *Początki polskiego dyskursu naukowego – język dzieł Marcina Bielskiego i Stanisława Grzepskiego*, „Onomastica Slavogermanica”, t. 27, s. 73–79.
- Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Editio electronica (2005), <https://www.wilbourhall.org/pdfs/vulgate.pdf> [dostęp: marzec 2021].
- Bielski Marcin (2019), *Kronika, to jest historyja świata*, oprac. Dariusz Śnieżko, Dorota Kozaryn, przy współudziale Eleny Karczewskiej, t. 1–3, Szczecin.
- Bielski Marcin (1554), *Kronika wszytkiego świata na sześć wiekow a na czwory księgi także monarchije rozdzielona, rozmaitych historyj, tak w Świątym Piśmie jako w prostym, z kosmografiją nową i z rozmaitemi krolestw, tak pogańskimi, żydowskimi, jako krześcijańskimi, w której też żywoty papieskie, cesarskie i krolow inych także książąt, od początku świata aż do tego roku, który sie pisze 1554. Między ktorymi też nasza Polska jest z osobna położona i Świata Nowego wypisanie. Dostateczniej pisana i pilniej niż pirwsza, z figurami ochędożnemi*, Drukarnia Hieronima Scharffenbergera, Kraków, <https://tinyurl.com/79fvestk> [dostęp: marzec 2021].
- Comestor Petrus (1543), *Historia scholastica*, [b.m.], <https://tinyurl.com/457sbvrb> [dostęp: marzec 2021].
- Kulbicka Aleksandra i in., red. (2014), *Arca* [hasło], w: *Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej*, <https://elexicon.scriptor.es.pl/pl/lemma/ARCA> [dostęp: czerwiec 2021].
- Fabińska Agnieszka (2016), „*Historia scholastica*” Piotra Comestora w rękopisach i jej skrócona wersja zwana „*Historia Veteris et Novi Testamenti*”, w: *De nuptiis philologiae et libri manuscripti, czyli co nowego mówią rękopisy. Zbiór studiów*, red. Agnieszka Paulina Lew, Paulina Pludra-Żuk, Warszawa, s. 103–110.
- Górski Konrad (1964), „*Nowy Testament*” Scharffenbergera, w: tenże, *Z historii i teorii literatury*. Seria druga, Warszawa, s. 98–115.
- Karpluk Maria (2001), *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków.
- Koziara Stanisław (1999), *Nazwy polskich „Biblii”*, w: *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Zbigniew Adamek, Stanisław Koziara, Tarnów, s. 50–64.
- Koziara Stanisław (2001), *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków.
- Koziara Stanisław (2004), *Od skrzyni do skarbnicy tradycji. Uwagi o biblizmie arka przymierza*, „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*”, t. 2, s. 181–189.
- Langkammer Hugolin (1990), *Słownik biblijny*, wyd. 4, Katowice.
- Metzger Bruce M., Coogan Michael D., red. (1997), *Słownik wiedzy biblijnej*, konsultacja wydania polskiego Waldemar Chrostowski, Warszawa.

Nowy Testament polskim językiem wyłożony według doświadczonego łacińskiego tekstu od Kościoła Krześcijańskiego przyjętego. K temu przyłożono lekcye i prorocstwa z Starego Zakonu wzięte, które przy Ewangeliach bywają czytane (1556), Drukarnia Mikołaja Scharffenbergera, Kraków, <https://tinyurl.com/u4wyzy6> [dostęp: marzec 2021]

Sieradzki Andrzej (2019), *Tłumaczenie frazy Arka Przymierza i jej odpowiedników łacińskich w polskich tekstach biblijnych z XVI wieku*, w: *Studia hebraica. Księga pamiątkowa Seminarium Wiedzy o Hebrajszczyźnie Biblijnej dedykowana Pani Profesor Kamilli Termińskiej*, red. Marta Zając, Ireneusz Kida, Katowice, s. 221–238.

Urbańczyk Stanisław, red. (1953–1955), *Słownik staropolski*, t. 1, Warszawa.

Urbańczyk Stanisław, red. (1982–1987), *Słownik staropolski*, t. 9, Wrocław.

Dorota Kozaryn

The Ark of the Covenant in Marcin Bielski's *Kronika, to Jest Historija Świata*

This article discusses the ways in which the biblical Ark of the Covenant is presented in Marcin Bielski's *Kronika, to jest historija świata* (*Chronicle, that is the history of the world*). The analyses point to Bielski's use of a loanword in the form of *arka* or *archa*, the word's translations into *skrzynia* (*chest*), and a sequence of both these terms. Bielski's ignoring of the biblical translations of this term is also emphasised by his choice of determiners for the Ark. A search for the sources that Bielski drew from for the names he used for the Ark of the Covenant in the Vulgate, P. Comestor's *Historia scholastica*, the Hebrew Bible, and the known medieval and 16th-century translations of the Bible, allows for concluding that the author felt free and unrestricted in his choices and followed guidelines known to him alone.

KEYWORDS: diachronic linguistics; the language of Marcin Bielski; religious vocabulary.

dr hab. Dorota Kozaryn, prof. US [ORCID: 0000-0002-2308-015X] – Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet Szczeciński; zainteresowania badawcze: językoznawstwo diachroniczne, stylistyka historyczna, edytorstwo naukowe, idiolekty.